

Par Epiktētu

Epiktēts dzimis 55. gadā, visticamāk bijušajā Pergāmas karaļvalsts pilsētā Hierapolē (mūsdienu Turcijas DR teritorija). Viņa vecāku dotais vārds nav zināms. Vārds “epiktēts” (ἐπίκτητος) tautā tika izmantots par iesauku vergiem, kas grieķu valodā nozīmē “iegādātais”. Kopš bērnības Epiktēts lielu daļu savas dzīves pavadīja verdzībā Epatrodītā, kurš bija nozīmīgs pārvaldnieks Nērona galmā. Epatrodīts, pārbaudīdams Epiktēta pacietību, ievainoja viņa kāju, sakropļojot viņu uz mūžu (bildē Epiktēts redzams ar savu kruķi). Epiktēts savu brīvību atguva pēc Nērona nāves, kad jaunais imperators Domiciāns sodīja arī Epatrodītu ar nāvi. Par Epiktēta izglītību daudz nav zināms, izņemot, ka kādu laiku pēc savas brīvības atgūšanas viņš studēja Romā pie tā laika stoiķiem – Evrata un Gaja Mesēnija Ruta. Epiktēts sāka arī pats pasniegt lekcijas, bet 89. gadā pēc imperatora Domiciāna edikta – izraidīt visus filosofus no Itālijas pussalas – bija spiests pamest Romu. Pārcelies uz Nikopoli, Ēpeirā, Epiktēts nodibināja savu filosofiski audzinošo skolu un mācīja tur līdz pat savai nāvei 135. gadā.

Viņa neformālās lekcijas “Epiktēta diskursi” pārrakstīja un publicēja viņa skolnieks Flāvijs Ariāns. Oriģināli pastāvēja astoņas grāmatas, taču saglabājušās vien četras. Ariāns arī sastādīja īssavilkumu ar Epiktēta mācībām rokasgrāmatā ar nosaukumu “Epiktēta Enhiridions”. Lielākoties viņa idejas saistāmas ar stoicisma filosofiju, turklāt tās atspoguļo arī citu filosofu ietekmi, piemēram, Platona un Sokrāta. Viņa ietekme stoicisma mācībā ir ievērojama, no Marka Aurēlija “Meditācijām” līdz mūsdienu psihologam Albertam Elisam, kurš atzinis savu pateicību Epiktētam, izveidojot racionāli emocionālās uzvedības terapijas skolu. Epiktēta idejas turpina apgaismot cilvēka prātus arī mūsdienās, kuru entuziasms vērsts pret stoicisma filosofiju un tās piekopšanu ikdienā.

Avots 1: [Britannica](#)

Avots 2: [Stanford Encyclopedia of Philosophy](#)

Avots 3: [vesture.eu](#)

Avots 4: [Baltu klubs](#)

Attēlā: 18. gadsimta portrets ar Epiktētu no grāmatas “Epiktēta Enhiridions izklāstīts latīņu pantos”

Angļu izdevniecības “Penguin Classics” izdotās grāmatas “Epictetus” (Epiktēts) analīze

Problemātika

Epiktētam, kā cilvēkam, kurš ir pārdzīvojis verdzību, spējot saglabāt sava prāta brīvību, bija svarīgi iedvesmot arī pārējos – kā dzīvot jēgpilni un neatkarīgi pašam par sevi? Viņa lekcijās, ko klausāties, lasot tās caur Ariāna pierakstiem, Epiktēts risina dažādus problēmjautājumus, kā arī nepilnības atsevišķu personību un kopējās sabiedrības domāšanā, lai mudinātu klausītājus tiekties pēc mērķa – būt pašiem.

Tēmas

Galvenā izskatītā tēma grāmatā ir stoicisma filosofija, kuras saistībā Epiktēts izlūko dažnedažādākos jautājumus un veic spriedumus par tās jēdzieniem. Jāteic, ka no grāmatas var atvasināt daudz tēmu, kuras cita ar citu ļoti saistās, bet ir vērts apskatīt svarīgākās:

- Jebkuram lasītājam ātri kļūs skaidra viena no būtiskākajām stoicisma atziņām, kas vēsta, ka *vienīgā lieta, pār kuru cilvēkam ir absolūta kontrole, ir viņa prāts*. Šī ideja ir pamats visam visas grāmatas garumā, kas liek spriest par tām lietām un procesiem, ko cilvēks var ietekmēt. Piemēram, cilvēka griba un apkārtējās pasaules interpretācija. Vai procesiem, ko cilvēks nevar ietekmēt, piemēram, citu cilvēku rīcība.
- Epiktēts pievērš daudz uzmanību nepieciešamībai *izprast savu un apkārtējo lietu būtību*, jo kam gan citam mēs esam nākuši šajā pasaulē, ja ne, lai izprastu savu un apkārtējo lietu lomu visuma shēmā. Citādi mūsu rīcība nevar būt mērķtiecīga, ja esam neapzinīgi.
- Saistoši ar iepriekšējo punktu, Epiktēts mudina attīstīt spēju atšķirt, – *kas ir labs, kas ir slikts, kas ir ne labs, ne slikts?* Proti, cilvēkam ir piešķirts saprāts, lai atpazītu labo no ļaunā, un spētu tos atšķirt. Ja izskatāmais jautājums nav saskaņā ar dabu un Dieva iegribu, ilgi pie tā neaizkavēties.
- Runājot par dabas likumiem, grāmatā daudzkārt tiek pievērsta uzmanība svarīgai atziņai, ka *nekas, ko tu redzi, nav uz palikšanu*. Domāt, ka kaut kas ir mūžīgs, ir bezatbildīgi, jo, kā vēlāk arī vēsta Marks Aurēlijs: *“viss, ko tu redzi, drīz pārvērtīsies un vairs nebūs; pastāvīgi atceries, cik daudzām pārvērtībām tu pats jau esi bijis liecinieks. Pasaule ir pārmaiņa, dzīve – izprašana.”* Tas ir cikls, kurā vecajam reiz jābeidzas, lai sniegtu iespēju jaunajam.
- Cilvēku uztraukumi bieži vien ir balstīti uz ļoti netriviālām problēmām, tāpēc Epiktēts liek katram *atgādināt sev un apzināties plašo visuma mērogu*. Ņemot vērā, ka stoicisma pamatmērķis ir pilnveidot cilvēka brīvību, šī apziņa ir vitāla. Klāt visuma plašumiem, ir svarīgi apjaust arī laika bezgalību un nedomāt, ka tavs laiks uz šīs zemes ir ilgs, jo attiecībā pret garo laika intervālu, tavs mūžs ir niecīgs.
- Būt garīgi brīvam nozīmē pievērsties tam, kas ir iekšējs un mūsu vadībā, tātad pretēji – *nepieķerties ārējām, materiālām vērtībām*. Šis ir būtisks stoicisma motīvs, jo materiālām lietām nav nozīme, un arī tu tām neko nenožīmē. Tāpēc ir svarīgi rīkoties saskaņā ar savu iedabu un to, kas tev ir patiesi svarīgs.
- *Viss ar visu ir saistīts* – apziņa, kas mudina domāt par visu apkārtējo pasaules kopību, kā dievišķi vienotu noteiktību. Šī tēma ir svarīga, runājot par stoicismu, jo nekas nenotiek tāpat vien, bet ar iemeslu. Šis iemesls, jēga saista un vieno mūs visus.

Citāti

Lai labāk izprastu, ko tad šie *Epiktēta diskursi* sevī ietver, esmu piefiksējis pāris citātus (latviskā tulkojumā), kas spilgti atspoguļo Epiktēta domas un personību:

Grāmata I, 7. lpp:

Kam pie rokas būtu jābūt dotajā situācijā? Zināšanām par to, kas ir un nav mans, ko es varu un nevaru darīt. Man jāmirst. Bet, vai man ir jāmirst kaucot? Mani jāsaliek važās, bet gaudojot un stenot arī? Mani jāizsūta trimdā. Bet, vai jebkas aizlieds man doties ar smaidu, mieru un nosvērtību?

‘Atklāj mums savus noslēpumus.’

‘Es atsakos, tā kā tas ir atkarīgs no manis.’

‘Es tevi salikšu važās.’

‘Ko tu saki, draugs? Apķēdēsi tikai manu kāju, pat Dievs nevar uzvarēt manu gribu.’

‘Es tevi iemetīšu cietumā.’

‘Labojums – tikai manu ķermeni tur iemetīsi.’

‘Es tev nocirtīšu galvu.’

‘Kurā brīdī es apgalvoju, ka mans kakls ir vienīgais, kuru var nocirst?’

Šāda attieksme ir jāizkopj, ja jūs būtu filozofs. Šāda veida sentimentu ik dienas ir jāpieraksta un jāpielieto praksē.

Šis citāts iemāca sevi savaldīt un domāt par tām lietām, ko mēs varam ietekmēt. Ja gadījumā mums ir jādodas uz cietumu vai trimdā, vai pat jāmirst, tad jāsaprot – situācija ir neizbēgama, tāpēc uzbudinājumam nav jēga. Nevajag satraukties arī par nāvi, jo nāvei reiz jāpienāk jebkurā gadījumā. Turklāt ir jāpadomā arī par sevi. Tu vari tikai būt pateicīgs par savu piedzīvoto laiku uz šīs Zemes, un pat pēdējos dzīves mirkļus aizvadīt ar prieku.

Grāmata I, 19. lpp:

‘Bet man deguns tek!’ Kam tev rokas, idiot, ja ne, lai noslaucītu to? ‘Bet, kā tas ir taisnīgi, ka vispār ir iesnas?’ Tā vietā, lai protestētu, nebūtu vieglāk noslaucīt savu degunu?

Kas būtu iznācis no Hērakla, ja nebūtu lauvu, hidru, briežu vai kuīļu, un mežonīgu noziedznieku, no kuriem atbrīvot pasauli? Ko viņš būtu darījis bez šādiem izaicinājumiem? Protams, ka viņš būtu iegāzies gultā un gulētu. Tātad, nosnaudulojis savu dzīvi greznībā un komfortā, viņš nekad nebūtu kļuvis par vareno Hēraklu. Pat, ja viņš būtu, kādu labumu tas viņam būtu devis? Kāds būtu bijis pielietojums viņa rokām, ķermeņa uzbūvei un cēlajai dvēselei bez krīzēm un apstākļiem, kas mudinātu viņu rīkoties?

‘Tādā gadījumā viņam vajadzētu tos radīt pašam, meklējot lauvu, ko ievest savā zemē, un kuīli un hidru.’ Tā būtu muļķa un fanātiķa rīcība. Tomēr, šo apstākļu esamība izrādījās, kā noderīgs pārbaudījums Hērakla vīrišķībai. Tagad, šo visu apzinoties, novērtē sev pieejamos resursus un saki: ‘Nes vien jebkādas grūtības, Zev. Tevis dotie resursi un konstitūcija man ir pietiekama, lai varētu sev sniegt atzinumu, lai arī kas notiktu.’

Šis fragments atklāj nelabo cilvēka dabu – lieki vaimanāt. Epiktēts skaidro, ka nav vērts sūdzēties un pretoties dzīves likstām, bet gan pieņemt tās esamību un tikt ar tām galām. Arī, izskatot Hērakla dzīvi, tiek secināts, ka cilvēks ir paradzēts dzīves izaicinājumiem, un to pārvarēšana mūs pilnveido.

Grāmata I, 61. lpp:

Ja loloju savu ķermeni, es sevi paverdzinu. Ja loloju savu īpašumu, es sevi paverdzinu. Esmu gūstā, jo esmu sevi piesaistījis. Kad čūska atvelk galvu, es uzreiz nodomāju: ‘Sīti to tieši tajā daļā, ko tā aizsargā.’ Tāpat jūs varat būt pārliecināts, ka jebkas, ko jūs aizsargājat, tas būs jūsu ienaidnieka fokuss uzbrukumam. Paturiet šo prātā, un nebūs neviena, no kura baidīties vai glaimot.

Svarīgi ir uzmanīties no tām lietām, kuras cieši sasaistām ar sevi, un kurām piešķiram kaut kādu vērtību. Gadījumā, ja šīs lietas tiek pakļautas riskam, tā arī mēs tām līdzās. Tāpēc nevajag pieķerties ārējām lietām, kas nav tavas absolūtas kontroles pakļāvībā. Novērtēt tās tikai tādā līmenī, ka, ja gadījumā tām jāzūd, tad tu droši tās atsaki.

Grāmata I, 61. lpp:

‘Bet es vēlos sēdēt senatoru galerijā.’

Pūlis ir tevis paša radīts, tu klūpi aiz paša radīta šķēršļa.

‘Bet, kā citādi es varu iegūt skaidru skatu uz skatuvi?’

Ja nevēlies atrasties pūlī, tad neapmeklē teātri.

Kur ir grūtības? Vai pagaidi izrādes beigas, tad varēsi sēdēt un sauļoties senatoru vietās. Kopumā, atceries, ka mēs esam tie, kuri moka, mēs, kuri sagādā grūtības – tas ir, mūsu viedoklis. Ko, piemēram, nozīmē būt apvainotam? Stāvi pie akmens un apvaino to, un ko tu esi sasniedzis? Ja kāds reaģē uz apvainojumu, kā akmenis, ko apvainotājs ir ieguvis? Tomēr, ja viņš spēj ekspluatēt sava upura vājību, tad viņa pūles ir viņam vērtas.

Domājot par savām stoicisma gaitām un praksi, šis citāts, manuprāt, ideāli paskaidro patiesa stoiķa attieksmi. Stoiķa realitāte tiek noteikta viņa prātā, kur viss ir saskaņots, un nav pakļauts haosam. Proti, tava piešķirtā nozīme lietām determinē to ietekmi attiecībā pret tevi. Mums jābaidās, nevis no kaut kā, kas mūs slikti ietekmēs, bet gan no mūsu uztveres, ka kaut kas mūs var slikti ietekmēt.

Grāmata II, 94. lpp:

Es jums parādišu, ka manī ir filosofa spēks. ‘Kāds spēks tas būtu?’ Gribasspēks, kas vienmēr iegūst to, ko tas vēlas. Kas vienmēr izvairās no tā, kas nepatīk. Savaldīgs impulss un disciplinēta mērķtiecība. Tāda cilvēka paraugam jums ir jāsatavojas.

Esmu izrakstījis šo, kā labu atgādni par to, kāds ir patiesais filosofa uzdevums. Ir svarīgi sekot savai filosofijai un ticēt tai. Filosofija nav paredzēta dažādām retoriskām, gudrām runām. Tā meklē risinājumus pilnvērtīgākai dzīvei. Tikai tava attieksme un darbības atklāj tavu iekšējo, patieso filosofu.

Epiktēta prātojumi par atbildes meklēšanu sevi

Turpinot pilnveidot izpratni par sevi un apkārtējo pasauli caur stoicisma filosofiju, nonācu pie grāmatas *Epiktēts*. Grāmata satur pierakstus, kas saglabājušies no senā grieķu filosofa Epiktēta lekcijām. Sākumā biju ieinteresēts iepazīt jaunas idejas, taču neko pārāku par Marka Aurēlija slavenajām *Meditācijām* negaidīju. Lasot, mans vientiesīgais priekšstats mainījās, jo ieraudzīju gan saknes paša Aurēlija idejām, gan iepazīnu pavisam jaunus perspektīvus savu domu regulēšanā.

Sabiedrībā filosofija nereti tiek stereotipizēta, kā bezmērķīga sapņošana par dzīvi. Kā to izceļ un vairākkārt atgādina Epiktēts, ir tieši otrādi – tā ir par konkrētu lietu izskatīšanu un apziņas raisīšanu. Esmu no tiem cilvēkiem, kurš kļūst visai nemierīgs ar sevi, ja nepiepūlos līdz galam rast risinājumu vai pietiekamu skaidrību kādā jautājumā. Vai tas būtu ētikas jautājums iz dzīves, atrisinājums matemātiskam uzdevumam, vai eksistenciālas pārdomas par citplanētiešu esamību, man vienmēr ir svarīgi problēmu izskatīt padziļināti un pilnvērtīgi. Kāpēc? Kas? Kā? Šī tieksme pēc jēgas un izpratnes katrā dzīves solī ir iemesls, kāpēc Epiktēta pieeja dažādajām izskatītajām tēmām grāmatā un viņa kopējais domāšanas modulis mani tik ļoti piesaistīja. Epiktēts izcili parāda, kā caur racionālu domāšanu, novērojamiem dabas likumiem un nenoliedzamiem faktiem saprātīgi spriest par jebkuru dzīves jautājumu. Iedziļinoties, piemēram, citātā par pasēdēšanu senatoru vietās teātrī. Tiek loģiski izdomāts – apkārtējā pūļa traucējums pastāv tikai mūsu iedomās, turklāt pēc izrādes mums ir iespēja sēdēt senatoru vietās, cik uziet. Saprotot arī situācijas gala atziņu – mēs paši esam savu problēmu raisītāji, tas ir, mūsu skatījums uz lietām.

Savos spriedumos pie dažādām stoicisma atziņām Epiktēts atgriežas vairākkārt, jo, kā mēs zinām – viss ar visu ir saistīts. Saistošākie Epiktēta pamatprincipi iekļauj: apzināšanos par to, kas ir mūsu kontrolē un kas nav, liela uzmanības nepievēršana ārējām, materiālām vērtībām, kā arī mūsu domu ietekme uz mūsu realitāti. Kā meistars, kuram vienmēr pie rokas ir savi instrumenti, lai risinātu jebkuru tehnisku problēmu. Tikai filosofš pie rokas patur savas zināšanas par dabu, logosu, psiholoģiju, lai rastu atbildes uz jebkuru jautājumu. Šī iemesla dēļ, grāmatas beigās atrodams arī Epiktēta mācekļa Ariāna sarakstītais *Epiktēta Enhiridions*. Līdzīgi, kā Marka Aurēlija meditācijas pašam sev, Epiktēta enhiridions satur galvenās viņa stoicisma atziņas. Kā savā meistara – filosofa analogijā centos izcelt, šāda enhiridiona funkcija ir būt par rokasgrāmatu jebkurā dzīves mirklī.

Epiktēta domāšanas metodoloģija kopā ar viņa stoisko attieksmi pret ikdienas likstām man bija būtisks pavērsiens un iedvesma. Atšķirībā no Marka Aurēlija *Meditācijām*, kur ir fiksētas svarīgas atziņas, šajā grāmatā es ieguvu ieskatu patiesa stoicisma filosofa domāšanā un dzīvesveidā. Noteikti, ka galvenais, ko sniedz šī gramata nav vis Epiktēta stoicisma idejas, bet arī māka dzīvot pakārtojumā ar tām.

Sāk likties, ka mana neparastā interese par šo filosofiju nav nemaz tik neparasta, jo arī Epiktēts norāda – stoicisms nav filosofija, bet atbilde uz dzīvi.